

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розкрито передумови та проаналізовано засоби розвитку толерантності у дітей старшого дошкільного віку, зумовлені специфікою даного вікового періоду. Охарактеризовано психолого-педагогічні особливості формування міжетнічної толерантності старших дошкільників.

Ключові слова: етнічна ідентичність, інтолерантність, міжетнічна толерантність, моральне виховання, полікультура освіти, толерантність.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми виховання підростаючого покоління в дусі толерантності об'єктивно зумовлена змінами останніх десятиліть в економічному, політичному та культурному житті України. Офіційна статистика і дані численних досліджень фіксують зростання молодіжного екстремізму, різноманітних форм девіантної поведінки, конфліктів на ґрунті міжнаціональної ворожнечі, соціального розшарування населення і т.д. У зв'язку з цим формування толерантної свідомості і поведінки, виховання миролюбності і взаємної терпимості в суспільстві стало сьогодні нагальною потребою.

Проте у вихованні толерантності, як специфічної якості особистості, проявляється специфічний феномен дуальності: ставлення людини до представників іншого етносу, соціальної і вікової групи, носіїв інших політичних поглядів, з одного боку, знаходить вельми інтенсивне вираження на рівні побутової поведінки, проявляючись у ксенофобії, неприйнятті, екстремізмі, і з іншого – належить до числа найбільш прихованих глибинних структур особистості, які закладаються на ранніх стадіях формування людської свідомості і поведінки. Цією обставиною може пояснюватися низька ефективність реалізованих програм по формуванню толерантності, які розраховані на категорії населення, які мають, як правило, вже сформовані стереотипи, що сформували ставлення до представників інших етносів, культур, політичних поглядів тощо.

Саме дошкільна освіта та виховання, як початковий етап в моральному розвитку дитини, відіграє провідну роль у вирішенні задач формування толерантності. Дошкільне дитинство є найбільш чутливим періодом для розвитку особистості дитини, адже саме в цьому періоді інтенсивно розвиваються всі психічні функції, формуються складні види діяльності, закладаються основи пізнавальних та творчих здібностей. У цьому віці активно формуються особистісні механізми поведінки, формується самосвідомість в формі адекватної оцінки власних особистісних якостей, засвоєння норм і форм поведінки через становлення внутрішньої саморегуляції вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея національної освіти в Україні висвітлена у працях Вишневецького О., Євтуха В., Руденка Ю., Стельмаховича М.; розвиток особистісних якостей дітей дошкільного віку досліджують Артемова Л., Богуш А., Кононко Л., Крутій К., Лисенко Н., Пироженко Т., Поніманська Т. та ін. Проблему полікультурної освіти, міжнаціональних відносин, виховання толерантності, емпатії, зокрема, в міжетнічних стосунках досліджували Варфоломєєва Ю., Гасанов З., Грива О., Гуренко О., Довгополова Я., Заслуженюк В., Олійник М., Присакар В., Тишик І., Якса Н., Яценко Ю. та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сьогодні наявна значна кількість праць з проблем полікультурної освіти, проте питання формування міжетніч-

ної толерантності дітей дошкільного віку потребує більш глибокого та детального вивчення.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні особливості формування міжетнічної толерантності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема толерантного виховання знаходить своє яскраве відображення в житті усіх народів світу. Усі народи традиційно приймають своїх дітей до світу людських відносин, формують у них загальнолюдські цінності і якості, як терпимість, ввічливість, вміння слухати один одного, і знаходити спільну мову з людьми.

Толерантність як комплексна якість особистості формується в різних сферах життєдіяльності дитини: сімейно-побутовій, навчально-виховній, дозвілєвій, кожна з яких має свій потенціал і специфіку впливу на дошкільника. Культурно-дозвілєва сфера розглядається як простір толерантного виховання дошкільнят, оскільки методи соціально-культурної діяльності дозволяють сформувати базову культуру дитини, розвинути її творчий потенціал, що є необхідним для виховання толерантних зачатків.

Міжнаціональна толерантність – система сукупність психологічних установок, почуттів, визначеного набору знань і суспільно-правових норм (виражених через закон або традиції), а також світоглядно-поведінкових орієнтацій, які припускають приймає ставлення представників будь-якої нації до інших, інонаціональним явищ (мови, культури, звичаїв, норм поведінки і т.д.). При цьому, Мубінова З.Ф. вказує, що міжнаціональна толерантність являє собою процес, який постійно розвивається і включає в себе:

- власне емоційно-психічні норми, почуття по відношенню до інших національностей;
- широкий набір знань, інформаційних уявлень про інші культури, мови;
- власне-поведінкові установки, світоглядні погляди стосовно інонаціональному [3, с.48].

На наш погляд, міжетнічна толерантність – це моральна якість особистості, що характеризує терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності, терпиме ставлення до іншого роду поглядів, вдач, звичок; необхідна по відношенню до особливостей різних культурних груп або до їхніх представників.

В цілому, як сформована якість, толерантність розглядається тільки стосовно дорослої людини, оскільки вона може проявлятися в релігійному, політичному, міжкласовому плані. Однак, наявність досить інтенсивної психологічної складової в структурі феномену толерантності, змушує нас звернути увагу на старший дошкільний вік, відповідно до якого специфіка формування толерантності обумовлюється: а) особливістю картини світу дитини, яка знаходиться в стадії інтенсивного формування та оновлення, за рахунок розширення кола контактів і появи нових елементів, які сприймаються

дитиною неоднозначно (представники інших культур, рас); б) домінуванням емоційно-образного сприйняття дійсності (постійно збагачується новими знаннями) над раціонально-логічним; в) обмеженістю можливостей засвоювати в процесі безпосереднього досвіду нову дійсність, що створює основу для ігрового моделювання; г) відносним розширенням ступеню свободи та інтенсифікації соціальних контактів, в процесі якого дитина стикається з різноманітними об'єктами і явищами, що провокують ті чи інші форми толерантної чи інтолерантної поведінки.

Одна з умов розвитку толерантності в дошкільному віці – індивідуальний досвід дитини, сукупний результат розумових і практичних дій, які дитина сама використовує в навколишньому світі. Не вступаючи в безпосередній контакт з іншими людьми, спостерігаючи за діями оточуючих, знайомлячись з їх якостями, властивостями, здібностями, порівнюючи себе з ними, дошкільник засвоює норми і правила поведінки, прийняті в суспільстві, еталони та критерії поведінки і діяльності, свої якості та можливості. Розглядаючи психолого-педагогічні особливості формування міжетнічної толерантності дітей дошкільного віку, відзначимо, що ставлення до людини іншої національності починає формуватися у дітей приблизно з чотирьох років, коли вони починають пізнавати багато національне населення нашої планети. Чим більше вони дізнаються, тим більше у них проявляється інтерес до їх життя, культури, бажання дружити, вивчити мову – все це яскраво проявляється в період підготовки дитини до школи.

Саме в старшому у більшості дітей починається процес формування знань про навколишній світ, взаємин в поліетнічному суспільстві. Дитина в цьому віці вже починає брати на себе відповідальність за свої вчинки, ставлення до людей. Особливою школою соціальних відносин і взаємин з представниками іншої національності стає спілкування, тобто мовленнєва і емоційна взаємодія. Дитина старшого дошкільного віку знаходиться у великій емоційній залежності від батьків і вихователя, вона відчуває потребу в позитивних емоціях дорослого, а вихователь і батьки саме ті дорослі, які багато в чому визначають поведінку дитини.

Виходячи з досліджень вчених в області значення системи освіти у формуванні толерантності (Безюлева Г., Бондирева С., Іванова Н.), ми розглядаємо діяльність дошкільного навчального закладу як важливого фактору формування нових відносин і норм поведінки, зокрема, формування толерантної свідомості і поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Спираючись на дослідження в області соціалізації людини (Мудрик А., Козлова С.), виявлено можливості дошкільного навчального закладу, як соціалізуючого середовища, визначено його виховний потенціал для пошуку шляхів і способів використання та посилення позитивних впливів на дитину і нівелювання, корекції, компенсації негативних впливів.

Етнічна ідентичність у дитини формується в процесі полікультурного виховання і передбачає беззаперечне врахування вихователями загальних закономірностей, які співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини. Ж. Піаже одним із перших запропонував концепцію про розвиток у дитини усвідомлення приналежності до національної групи, визначивши три етапи у формуванні етнічної ідентичності. У старшому дошкільному віці дитина була еперші, фрагментарні та несистематичні, знання про свою етнічну приналежність, але недовлячись на це, найбільш значимими для неї є сім'я та безпосереднє соціальне оточення, а не етнічна група [5, с. 37].

Педагогічними умовами, що сприяють ефективному вихованню толерантності у старших дошкільників в умовах дошкільного освітнього закладу, є: готовність педагогів дошкільних освітніх установ до роботи з виховання толерантності на основі особистісно-орієнтованої взаємодії педагогів з дітьми дошкільного віку; включення дитини в творчу діяльність зі створення і трансформації спеціального розвивального предметно-просторового середовища; комплексність і варіативність використовуваних педагогічних засобів виховання толерантності: художньої літератури, образотворчого та музичного мистецтва; педагогічних ситуацій; проектно-театралізованої, ігрової, колективної образотворчої діяльності; спілкування [2, с. 61].

У дослідженнях в галузі дитячої вікової психології (Ельконін Д., Люблінська Г., Реан А. та ін.) старший дошкільний вік розглядається як сенситивний для формування толерантності, тому що це період формування емоційної сфери дитини, розвитку емпатії, довірливої поведінки, засвоєння моральних норм. Толерантність як риса характеру, в основному, не притаманна людині з народження і може ніколи не проявитися, якщо її не виховати. Вже у ранньому віці необхідно формувати переконання, що домовитися, досягти компромісу краще, ніж знищити або змусити мовчати силою.

Старший дошкільний вік характеризується розвитком основних пізнавальних процесів, таких як сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення і мова. Ці процеси визначають сприйняття і пізнання дитиною навколишньої дійсності і становлення у неї картини світу, як системуючого компоненту особистості, що забезпечує формування толерантності.

Толерантність виступає, з одного боку, як одна із якостей особистості і логіка її формування підпорядковується загальним закономірностям розвитку особистості в педагогічному процесі. З іншого боку, толерантність виступає як специфічна якість особистісної структури, оскільки в ній взаємодіють і взаємно посилюють один одного емоційно-чуттєве і раціональне начало, когнітивні й афективні компоненти особистості. Це обумовлює необхідність комплексного і поетапного підходу до процесу формування толерантності.

Ільїнська О. вважає, що на основі урахування об'єктивних закономірностей розвитку психологічних механізмів у дитини, з урахуванням поетапності процесу формування її картини світу, можливо вибудувати логіку формування толерантності у дітей дошкільного віку і реалізувати її в послідовності етапів, відповідним чином, орієнтованого і націленого виховного процесу. Дослідниця виділяє три етапи.

Перший етап – інформаційно-пізнавальний. Даний етап також можна назвати когнітивним, тобто етапом усвідомлення отриманої інформації з подальшим обговоренням. На даному етапі формування толерантності дитина отримує необхідну інформацію про різноманіття навколишнього світу, про саму себе, про те, які є люди. Основна мета – засвоєння інформації, отримання знань про об'єкт, необхідних для формування толерантності або інтолерантності, тому що у людини неможливо сформувати толерантність до того, чого вона не знає.

Другий етап – афективний, тобто емоційно-вольовий. На цьому етапі відбувається розуміння і формування оцінки об'єкта. Розуміння – це головна складова рефлексивної свідомості і мислення, які виступають підставою прийняття, тобто толерантності. Особистість є тим більш зрілою, ніж в більшій мірі вона здатна до прийняття інших такими, якими вони є, до поваги їх своєрідності і права бути собою. Завданням толерантного виховання дітей дошкільного віку на даному етапі є вироблення

позитивних оцінок по відношенню до оточуючих людей, людей різних національностей, до всього, що оточує їх, відповідно до моральних засад суспільства.

Третій етап – мотиваційно-поведінковий. На даному етапі відбувається апробація способів толерантної поведінки в діяльності і повсякденному житті. Основним завданням виховання стає прищеплення моральних норм поведінки, поваги до оточуючих, доброзичливості, ввічливості [1, с.58].

Система виховання дітей в цілому у кожного народу своя, з національними особливостями, що враховує специфіку національного характеру. К. Д. Ушинський писав: "... виховання, створене самим народом і засноване на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу ... Будь-яка жива історична народність є найпрекрасніше боже створення на землі, і вихованню залишається тільки черпати з цього багатого чистого джерела" [8, с.67].

Під час організації цілеспрямованого виховання необхідно враховувати фактори, особливостей національних відносин як у світі взагалі, так й у багатонаціональних суспільствах. Тому перед дошкільним закладом постає конкретне педагогічне завдання – виховання в дитини загальнолюдських, цивільно-патріотичних і поведінки.

Виховання дітей в етнокультурному освітньому просторі передбачає створення низки педагогічних умов (за Н. Лисенко):

- психолого-педагогічне визначення етнічних інтересів дітей та їхніх родин для складання авторських освітніх програм;
- розклад етнічних занять, гуртків, секцій з урахуванням норм допустимого навантаження на одну дитину;
- залучення етнічних родин до навчально-виховного процесу, зокрема до проведення дозвілля, народних ігор, занять у гуртках тощо;
- підготовка педагогів до роботи у полікультурному освітньому просторі;
- забезпечення ДНЗ відповідною навчальною, довідковою, методичною і художньою літературою, дидактичними матеріалами [4, с. 122].

Засвоюючи матеріальні і духовні цінності, вироблені народом і людством у навчально-виховному процесі ДНЗ, дитина набуває відповідні риси характеру і вдачі, громадянські, патріотичні та інтернаціональні якості. Ефективність цього процесу значно зростає за умов використання низки етнокультурних засобів. Це, зокрема, рідна мова; рідна історія; побутова культура; родинно-побутова культура; народний календар; народні традиції, звичаї, обряди; усна народна творчість та дитячий фольклор; дитячі ігри та забави.

У формуванні міжетнічної толерантності як комплексної якості особистості дошкільника беруть участь різні агенти виховання, які здійснюють свою діяльність в різних сферах. Сімейно-побутова сфера історично і генетично є першою і найсильнішою за ступенем впливу на підрастаючу особистість. У навчально-виховній сфері відбувається інституалізація процесу виховання, при цьому привертає увагу існуюча неузгодженість всіх виховних інститутів, як агентів формування толерантності. Сьогодні нерідкі випадки, коли перші уроки ксенофобії дитина отримує в сім'ї, на вулиці, від своїх однолітків, що суттєво послаблює можливості навчально-виховної сфери, в силу певної заформалізованості застосування методів і підходів. У свою чергу дозвільна сфера має величезний виховний потенціал у формуванні міжетнічної толерантності дошкільнят. Практика показує, що навчальна діяльність дошкільного закладу для цього не підходить, так як толерантність не піддається вербаль-

ному формуванню. Навчальна діяльність служить предметом громадської оцінки і тому визначає положення дитини серед однолітків, ранжує дітей, що може викликати прояв інтолерантності.

Культурно-дозвільна діяльність – це практично основна сфера соціального життя ДНЗ, яка створює зовнішні і внутрішні умови для засвоєння соціокультурного досвіду людства і розвитку особистості в процесі вивчення і пізнання різних видів культури, що сприяє формуванню міжетнічної толерантності. Дозвілля виконує не тільки психофізіологічну функцію, а й соціокультурну, яка сприяє пізнанню дітьми культури і мистецтва, тобто формуванню їх базової культури; що необхідно для виховання толерантних зачатків, особливо в дитячому віці. Дозвільна діяльність завжди носить етико-естетичну норму культури поведінки і формує у дитини такі якості толерантної особистості, як людяність, гуманність, порядність, соціальна активність.

Однією з умов ефективного процесу формування міжетнічної толерантності є виховання культури міжнаціонального спілкування, мета якого в наші дні, так би мовити, імператив – усвідомлення всіма людьми зростаючої відповідальності за стан міжнаціональних відносин, гострої необхідності подолати небезпечні для долі країни тенденції і явища, прищеплення вміння наполегливо і послідовно боротися за задоволення інтересів усіх народів, являючи те спільне, що їх об'єднувало і об'єднує, з тим, щоб їх рівність не обмежувалася лише конституційним рядком.

Недарма, В.Сухомлинський найбільш значущим засобом у вихованні дітей вважає рідне слово. Багатство, втілене в мовах інших народів, залишається для людини недоступним, якщо вона не опанувала рідною мовою і не відчула її краси. Мовна культура – це дзеркало духовної культури людини. "В основі міжнаціональних відносин, – вважає він, – повинні лежати наступні заповіді: бережи, щади недоторканність, вразливість, ранимість іншої людини. Знай, що твоє нерозумне, холодне слово, може образити, засмутити, вразити, викликати сум'яття, потрясти, приголомшити" [7, с.76].

Ефективним засобом формування міжетнічної толерантності старших дошкільників є усна народна творчість.

Усна народна творчість – благодатний матеріал для морального виховання дітей. Для неї характерно ціннісне ставлення до праці, любов до рідної землі, до результатів праці, бажання захистити свою землю, прояв відваги, гостинності, любов до матері, повага до старших і т.д. Виховання моральних цінностей визначає зміст морального виховання. Основну увагу вихователям слід зосередити на вихованні позитивних, морально-ціннісних орієнтацій у полікультурному освітньому середовищі. Формування морально-ціннісних засад у дітей здійснюється з урахуванням психологічних і вікових особливостей, які дозволяють їм через знайомство з фольклором у всьому його різноманітті зрозуміти, що усна народна творчість, а в нашому випадку, прислів'я і приказки як відображення накопиченого досвіду того чи іншого народу, – носій національно-культурних цінностей багатовікової історії. Вони стали істинно людськими цінностями, так як народ через багато тисячоліть проніс ці культурні цінності, перевірів їх. Тексти з художньої літератури служать для старших дошкільників посередником між реальністю і внутрішнім світом, залучаючи їх до життя і до тисячолітньої людської культури. Діти дуже люблять і легко сприймають казки, це як би місток з минулого в сьогодення. На прикладі казкових персонажів у них формуються моральні якості. Вони починають розуміти і бачити відмінність у людських характерах, розвивають вміння співвідносити свою поведінку з поведінкою героя казки. Казки з виховним змістом легко переносяться в

повсякденне життя і допомагають дитині засвоїти навички моральної поведінки. Саме цю здатність казки вихователь може використати в роботі з формування міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку.

Однією з важливих умов формування зачатків міжетнічної толерантності є розумовий розвиток дитини-дошкільника, адже саме в цьому віці розвиваються здатності усвідомлювати факти свого внутрішнього і зовнішнього життя, узагальнювати свої переживання. В ранньому віці сприйняття своїх дій і діяльності інших людей має мимовільний характер, а його результат – неусвідомлене наслідування поведінки оточуючих, а в старшому дошкільному віці спостереження стає цілеспрямованим і усвідомленим. Шестирічна дитина вже здатна осмислено орієнтуватися у власних переживаннях, починає усвідомлювати свої переживання і розуміти їхнє значення; у неї формуються здатності аналізувати себе і свою діяльність [2, с. 65].

Висновки. Отже, теорія і методика полікультурної освіти вимагають від сучасного ДНЗ відповідних умов для повноцінного навчання і виховання дітей – представників різних національностей, релігій, рас тощо. Необхідною умовою також є збагачення знань дітей старшого дошкільного віку про культурні надбання, традиції, звичаї, мову та побут кожного народу, представники якого населяють той чи інший поліетнічний регіон. Дитина цього віку повинна навчитися вирішувати проблеми й конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, компромісів і співробітництва.

Саме тому вважаємо за необхідне дошкільним навчальним закладам збагатити зміст предметів новим навчальним матеріалом, а в ході виховної діяльності сформувати в дітей систему цінностей, пов'язаних з реальною моделлю світу; допомогти їм опанувати навички послідовної розумової діяльності в міжкультурній комунікації; сформулювати в кожній дитині уявлення про неї, мету її існування, найважливіші життєві проблеми людини й людства; сформувати особистісні якості, необхідні людині під час її інтеграції в іншу культуру, навички толерантного поводження в полікультурному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Ильинская Е. А. Формирование толерантности у детей старшего дошкольного возраста в условиях работы образовательного учреждения / Е.А.Ильинская // Материалы межвузовской научно-практической

конференции "Социальная психология сегодня: наука и практика". – СПб.: СПбГУП, 2007. – С. 58-60.

2. Ляпунова В. А. Психолого-педагогичні умови формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку / В.А.Ляпунова // Збірник наукових праць "Педагогіка та психологія". – Харків, 2016. – Вип. 52. – С.60-69.

3. Мубинова З. Ф. Этнонациональное воспитание в общеобразовательной школе / З.Ф. Мубинова // Человек и образование. – 2010. – №2. – С.46-51.

4. Наступність дошкільного навчального закладу і початкової школи в етнічному вихованні дітей: навч.-метод. посібник / В. І. Кононенко, Н. В. Лисенко, І. М. Шоробура та ін.; за ред. проф. Н. В. Лисенко. – К.; Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2011. – 256 с.

5. Олійник М.І. Полікультурне виховання як процес формування етнічної ідентичності та толерантності у дітей дошкільного віку / М.І.Олійник // Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. Випуск XXXVI. – Івано-Франківськ, 2010. – С.35-39.

6. Павленко В. М., Таглін С. О. Етнопсихологія / В.М.Павленко, С.О.Таглін. – К., 1999. – 408 с.

7. Сухомлинський В.А. Методика виховання колектива / В. А. Сухомлинський. – М.: Просвещение, 1981. – 366 с.

8. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічно-антропологічної / Костянтин Дмитрович Ушинський. Твори в 6 т. / відп. за укр. видання Г.С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – К.: Рад. шк. 1952. – Т. 4. – 191 с.

References

1. Ylynskaia E. A. Formyrovanye tolerantnosti u detei starsheho doshkolnoho vozrasta v usloviyakh raboty obrazovatelnoho uchrezhdeniya / E.A.Ylynskaia // Materialy mezhvuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy "Sotsyalnaia psikhohohiya sehodnia: nauka y praktyka". – SPb.: SPbHUP, 2007. – S. 58-60.

2. Liapunova V. A. Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannya tolerantnosti u ditei starshoho doshkolnoho viku / V.A.Liapunova // Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohika ta psikhohohiia". – Kharkiv, 2016. – Vyp. 52. – S.60-69.

3. Mubynova Z. F. Etonatsionalnoe vospytanye v obshcheobrazovatelnoi shkole / Z.F. Mubynova // Chelovek y obrazovanye.-2010.-№2.-S.46-51.

4. Nastupnist doshkolnoho navchalnoho zakladu i pochatkovoї shkoly v etnichnomu vykhovanni ditei: navch.-metod. posibnyk / V. I. Kononenko, N. V. Lysenko, I. M. Shorobura ta in.; za red. prof. N. V. Lysenko. – K.; Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, 2011. – 256 s.

5. Oliinyk M. I. Polikulturene vykhovannya yak protses formuvannya etnichnoi identychnosti ta tolerantnosti u ditey doshkolnoho viku / M.I.Oliinyk // Visnyk Prykarpatskoho universytetu: Pedahohika. Vypusk KHKHKH VI. – Ivano-Frankivsk, 2010. – S. 35-39.

6. Pavlenko V. M., Tahlin S. O. Etnopsykholohiya / V. M.Pavlenko, S. O.Tahlin. – K., 1999. – 408 s.

7. Sukhomlynsky V. A. Metodyka vospytannya kolektyva / V. A. Sukhomlynsky. – M.: Prosveshchenye, 1981. – 366 s.

8. Ushynsky K. D. Lyudyna yak predmet vykhovannya. Sproba pedahohichno yiantropologiyi / Kostyantyn Dmytrovykh Ushynsky. Tvyry v 6 t. / vidp. za ukr. vydannya H. S. Kostyuk, S. KH. Chavdarov. – K.: Rad. shk. 1952. – T. 4. – 191 s.

Надійшла до редколегії 12.09.16

T. Atroshchenko, PhD, Associate Professor
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF INTERETHNIC TOLERANCE AGE CHILDREN

The article describes the conditions and means of the development of tolerance in children preschool age, due to the specific soft age period. It is characterized by the psychological and pedagogical features of formation of interethnic tolerance in older preschoolers.

Keywords: ethnic identity, intolerance and inter-ethnic tolerance, moral education, multicultural education, tolerance.

T. Атрощенко, канд. пед. наук, доц.
Мукачевский государственный университет, Мукачево, Украина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрываются предпосылки и средства развития толерантности у детей старшего дошкольного возраста, обусловленные спецификой данного возрастного периода. Охарактеризованы психолого-педагогические особенности формирования межэтнической толерантности старших дошкольников.

Ключевые слова: этническая идентичность, интолерантность, межэтническая толерантность, нравственное воспитание, поликультурное образование, толерантность.

Відомості про автора

Атрощенко Тетяна Олександрівна – Україна, м. Мукачево, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету

Контактна інформація: tatiyana34@mail.ru

Атрощенко Татьяна Александровна – Україна, Мукачево, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики дошкольного и начального образования Мукачевского государственного университета

Контактная информация: tatiyana34@mail.ru

Atroshchenko Tatiana – Ukraine, m. Mukachevo, PhD, associate professor, assistant professor of pedagogy preschool and primary education at Mukachevo State University

Contact Information: tatiyana34@mail.ru